

за римско право се може рећи да је, у извесном погледу и до извесне мере, синтеза целокупних достигнућа античког робовласничког света на пољу права, која су у условима огромне империје са развијеном трговином и саобраћајем и до врхунца развијеним робовласничким односима које је створио Рим, достигла највиши степен који се у робовласничком друштву може постићи.

Најзад чињеница да су многе правне установе биле у Риму обрађене тако савршено да су до данашњих дана остале у примени скоро непромењене, долази делом отуда што су се односи које оне регулишу развили у Риму до свог највишег степена и као такви се задржали у пракси све до данас. Такве правне установе добиле су у Риму свој дефинитивни облик који се не може променити, не могу бити савршеније, све док се односи које оне регулишу буду појављивали у пракси у облику у коме су се појављивали у Риму. Тако, на пример, све док буде размене робе за новац не може се у основи ништа изменити у појму купопродаје који су изградили Римљани и увек ће се постављати питање одговорности за евикцију, *laesio enormis*, и случајеве санкционисане са *actio redhibitoria* и *quantum minoris*. Исто тако, све док постоји приватна својина у њеном регулисању и заштити се не може отићи далеко од основа које су поставили Римљани. То је случај и са многим другим правним односима који су се у Риму били развили до свог највишег степена, до оног облика који је до данас остао у основи непромењен.

Решавајући вековима тако тешке правне проблеме и то под веома неповољним условима, посвећујући вековима највећи део времена и енергије правним проблемима, ценећи тај посао изнад сваког другог, учећи право од раног детињства у свим школама, Римљани су изградили свој правни геније који је, доживљујући своју кулминацију у периоду принципата, искористио привремено затишје у животу Римљана и зрелу друштвеноекономску робовласничку формацију да да и последњу глазуру своме делу — римском класичном праву. Одмах затим, са постепеном феудализацијом римског друштва, са упадима варвара, враћањем на природну привреду и установљењем самовоље императора, римски правни геније се угасио, да само још једном, и то врло кратко време, блесне у виду Јустинијанове кодификације која му је и сачувала славу све до данашњих дана.

Др. Драгомир Стојчевић

ПРОБЛЕМ ПРОДУКТИВНОСТИ РАДА НА ПОЉОПРИ- ВРЕДНИМ ДОБРИМА У ЈУГОСЛАВИЈИ

У периоду од завршетка Другог светског рата па све досад пољопривредна добра, заједно са разним врстама земљорадничких задруга, заузимала су значајно месту у плановима за унапређење наше пољопривреде. Увек се сматрало да она треба да буду не

само огледна добра, него се очекивало да ће, са својом знатном продукцијом, успешно моћи интервенисати и на тржишту пољопривредних и сточарских производа. С друге стране она су имала да покажу сва преимућства крупних социјалистичких газдинстава над ситним и расцепканим поседима индивидуалних земљорадника.

I. — Да ли су пољопривредна добра располагала довољно широком и солидном економском базом за извршење свих задатака који су стајали пред њима и да ли су она могла да остваре такве резултате у погледу обима пољопривредне и сточарске производње и у погледу продуктивности рада да би претстављала привлачан пример за индивидуалне сељаци и да би постала важан фактор у југословенској пољопривреди уопште?

У Југославији је у току 1955 било 848 пољопривредних добара и она су обухватала 574.000 хектара земље (1). Пољопривредна добра и површине које она обухватају распоређене су по народним републикама на следећи начин (2):

	ФНРЈ	Србија	Војводина	Хрватска	Словенија	Босна и Херцеговина	Македонија	Црна Гора
број добара	848	439	214	129	140	55	79	6
површ. у хиљ. ха	574	292	215	104	70	74	34	1

Просечна величина појединих пољопривредних добара износила је 450 обрадиве или 377 хектара ораничне површине. Пољопривредна добра у Војводини стоје на првом месту у погледу просечне величине (908 ха обрадиве односно 832 ха ораничне површине), а за њима долазе добра у Хрватској, ужој Србији, Босни и Херцеговини, итд. (3).

На пољопривредним добрима било је 1955 31.535 коња, 71.718 говеда, 328.358 оваца и 376.508 свиња. Следећи подаци показују однос између броја појединих врста стоке и површина обрадиве земље којима су располагала пољопривредна добра у појединим нашим републикама. Тако је на сваких 100 хектара обрадиве земље долазио следећи број стоке (4):

Република	коњи	говеда	овце	свиње
ФНРЈ	7,6	17,4	80	91,8
Србија	7,7	13,6	38,4	97
Војводина	7,7	12,4	37,5	99
Хрватска	8,3	22,4	41,2	150
Словенија	10,0	51,4	1,5	34
Босна и Херцеговина	3,8	11,3	137,5	13,7
Македонија	6,6	9,4	609,0	12,7
Црна Гора	4,8	49,2	54,8	19,7

(1) Поред ових добара било је у то исто време још и 597 газдинстава пољопривредних установа и школа, разних научних института и појединих факултета, која су обухватала око 122.000 ха. У току даљих излагања нећемо се задржавати на овим газдинствима, пошто она раде под сасвим специфичним околностима.

(2) Статистички годишњак ФНРЈ 1956, с. 99.

(3) Извештај Анкетне комисије Савезне народне скупштине о стању и проблемима пољопривредних добара и мелiorација, Београд, 1955, с. 4.

(4) Исто, с. 4, 5.

Из горње табеле видимо да Словенија има највећи број коња и говеда а Македонија највећи број оваца у односу на сваких 100 ха површине. Међутим, ако бисмо посматрали сва пољопривредна добра у целини и упоређивали број стоке и површине обрадиве земље којима су она располагала са другим земљама, видели бисмо да се у овом погледу наша пољопривредна добра налазе знатно испод европског просека.

Пољопривредна добра имала су 1955 укупно 3.366 трактора, од чега је у Србији било 2.064 (а од тога само у Војводини 1.479), у Хрватској 515, у Словенији 282, у Босни и Херцеговини 119, у Македонији 362 и у Црној Гори 14 (5). Овај број трактора недовољан је ако се, на пример, упореди са бројем трактора на сваких 1.000 ха обрадивих површина у другим европским земљама. Тако док је на 1.000 ха обрадивих површина пољопривредних добара у Југославији долазило 1955 нешто испод 6 трактора, дотле је у току 1952 и 1953 овај број износио у Великој Британији 27, у Шведској 21, у Западној Немачкој 25, у Данској 16, у Норвешкој 19, у Швајцарској 20, у Аустрији 13, у Француској и Источној Немачкој 7, итд. (6). Притом треба имати у виду да се наведени број трактора у овим земљама односи на сваких 1.000 ха укупних површина, а не само на површине најбоље опремљених поседа.

Занимљиво би било посматрати учешће пољопривредних добара у погледу површина земље, појединих врста стоке и националног дохотка у односу на целу државу. На пример у току 1955 пољопривредна добра држала су у својим рукама 3,9% од укупних односно 4,7% ораничних површина, 2,6% од укупног броја коња, 1,4% од укупног броја говеда, 2,2% оваца, 8% свиња и остваривала су 3,2 од укупног националног дохотка. У Војводини су ови проценти знатно већи. Пољопривредна добра у овој покрајини држе 11,7% од укупних ораничних површина, 5,5% од укупног броја коња, 10,9% говеда, 11,1% оваца и 14,6% од укупног броја свиња (7).

II. — Какве резултате су досад постигла пољопривредна добра у погледу висине приноса по хектару и у погледу продуктивности стоке? Ниже наведена табела пружа нам могућност упоређивања приноса по хектару неких најважнијих култура остварених на пољопривредним добрима у појединим народним републикама у 1954 са просечним приносима оствареним у тим истим републикама.

	(У метарским центама по хектару)				
	пшени- ца	кукуруз	шећ. репа	коноп- ља	сунцо- крег
ФНРЈ општи просек	7,5	12,2	159	47	10,0
Србија — пољопр. добра	9,3	19,3	165	53,3	10,4
републич. просек	7,7	13,1	167,7	38,7	10,4
Војводина — пољопр. добра	9,1	20,5	143	53,2	10
Просек Војводине	8,5	19,9	173	56,6	11,3

(5) Исто, с. 4; по другим подацима пољопривредна добра располагала су на дан 31 децембра 1955 укупно са 3.703 трактора (Индекс Савезног завода за статистику, бр. 10/1956, с. 46).

(6) Les problèmes de l' agriculture européenne, Genève, 1954, p. 24 (Publication des Nations Unies).

(7) Извештај Анкетне комисије Сав. нар. скупштине, с. 9.

Хрватска — пољопр. добра	12,6	23,2	215	76,3	13,2
републ. просек	7,6	13,6	135	50,5	9,4
Бос. и Херц. — пољопр. добра	6,0	11,8	69,2	87,0	7,9
републ. просек	5,1	7,3	98,9	26,9	8,5
Словенија — пољопр. добра	15,7	20,0	320,0	—	13,0
републ. просек	11,3	13,7	168,0	24,4	8,0
Македонија — пољопр. добра	8,1	8,6	41,1	—	5,8
републ. просек	7,6	8,2	40,5	10,2	5,8

Из наведених података видимо да су у 1954 пољопривредна добра у свим републикама код пшенице и кукуруза обично остваривала знатно веће приносе него што је просечан принос за дотичну републику или за целу државу. И код шећерне рене и конопље, као и код сунцокрета пољопривредна добра су углавном остваривала веће приносе од просечних, али има доста случајева где су ови приноси били нижи од просечних приноса у дотичној републици или покрајини (на пример, приноси шећерне рене у Србији, Војводини и Босни и Херцеговини, конопље у Војводини, сунцокрета у Војводини и Босни и Херцеговини, итд.).

Наводимо такође податке о просечним годишњим количинама млека по једној крави и о просечним количинама вуне по овци на пољопривредним добрима упоређене са просечним количинама оствариваним у појединим републикама у току 1954 (8).

	млечност по крави (литара)	количина вуне по овци (кг)
ФНРЈ — општи просек	1.038	1,40
Србија — пољопр. добра	1.738	2,32
републички просек	—	—
Војводина — пољопр. добра	1.786	2,79
просек Војводине	—	—
Хрватска — пољоприв. добра	2.605	2,2
републички просек	—	1,32
Босна и Херц. — пољ. добра	1.296	1,47
републички просек	600	1,1
Словенија — пољопр. добра	2.500	—
републички просек	1.500	—
Македонија — пољопр. добра	1.637	1,42
републички просек	—	—

Из ових, иако непотпуних података, видимо да су пољопривредна добра у току 1954 постигла нешто већу продуктивност стоке него што је то општи просек у појединим републикама.

Било би интересантно видети какве приносе су остваривала пољопривредна добра у односу на посебно исказане висине приноса код задружних и индивидуалних газдинстава. У недостатку статистичких података који би одвојено исказивали приносе по појединим секторима својине за последњих неколико година, ослонићемо

(8) Исто, с. 12.

се на изворе из нешто ранијег периода. Тако нам следећа табела показује приносе по хектару за пшеницу, кукуруз и јечам, дакле за три најважније културе, за период од 1949 до 1952, и то одвојено за ондашњи државни, задружни и приватни сектор (9).

(У метарским центама по хектару)

	пшеница				јечам				кукуруз			
	1949	1950	1951	1952	1949	1950	1951	1952	1949	1950	1951	1952
укупан принос	14,1	10,3	12,9	9,1	12,2	8,2	10,9	8,1	16,6	9,3	17,1	6,4
државни сектор	15,8	14,0	16,3	10,2	15,7	12,4	15,8	10,4	19,8	13,7	21,8	9,9
задружни	14,5	10,6	13,5	8,5	13,2	8,8	11,6	8,0	18,8	10,4	18,4	7,4
приватни	14,0	10,0	12,6	9,3	11,8	7,4	9,6	7,9	16,3	9,0	16,6	6,1

Предњи подаци нам показују да су приноси по хектару наведених култура на државним пољопривредним добрима били у свима овим годинама већи, а понекад чак и знатно већи од приноса на приватним и задружним газдинствима.

Мало пре смо навели податке о приносима на пољопривредним добрима у 1954. У току 1955 пољопривредна добра су остварила веће приносе по хектару него у претходној години. То нам најбоље показује следећа табела која даје преглед приноса најважнијих култура на пољопривредним добрима у Србији, Хрватској и Словенији и која нам омогућава да ове приносе упоредимо са просечним приносима оствареним у оквиру сваке републике (10).

Просечни принос на пољопривредним добрима у 1955.

(У метарским центама по хектару)

	Србија		Хрватска		Словенија	
	принос на добрима	укупан прос. принос	принос на добрима	укупан прос. принос	принос на добрима	укупан прос. принос
пшеница	16,8	13,1	25,1	14,3	18,0	13,2(а)
раж			16,8	12,2		
јечам	19,4	14,1	22,9	12,4	19,0	12,9
овас	15,4	8,6	19,0	11,0		
кукуруз домаћи	18,5	15,6	25,2	19,7		
кукуруз хетерозис			33,1	—		
конопља			65	60		
кромпир	81	64			123	122
шећерна репа	162	204	247,8	190		

Напомена: (а) пшеница и раж заједно.

Међутим треба напоменути да су извесна пољопривредна добра успела да остваре и много веће приносе од оних који су горе

(9) Статистички билтен, бр. 6/1951 и бр. 11/1952; Индекс, месечни преглед привредне статистике ФНРЈ, бр. 2 и 7/1952 и бр. 3/1953.

(10) Табела састављена према подацима Савеза пољопривредно-шумарских комора ФНРЈ и Удружења пољопривредних производних предузећа НР Србије; Статистички годишњак ФНРЈ 1956; с. 418—422.

наведени. На пример поједина пољопривредна добра у Хрватској постигла су у 1955 следеће приносе пшенице, јечма и кукуруза (11) :

ПШЕНИЦА

пољопривредно добро	на површини од	принос
Рудине	239 ха	34,5 мц
Сенковац	86 "	34 "
Црвена Њива	51 "	33,9 "
Ердут	107 "	31,4 "
Јасеновац (Беље)	58 "	31,3 "

ЈЕЧАМ

Ердут	136 "	33,2 "
Осијек I	207 "	31,4 "
Јасеновац (Беље)	94 "	29,4 "

Нарочито је интересантно навести приносе које су остварила поједина добра код кукуруза. То видимо из следећих података:

КУКУРУЗ ХЕТЕРОЗИС

пољопривредно добро	на површини од	принос
Ждралови	18 ха	76 мц
Кутјево	10 "	60,2 "
Тополовац	7,7 "	54,4 "
Сенковац	105 "	47 "
Јасеновац	100 "	44,5 "

КУКУРУЗ ДОМАЋИ

Пјесковци	80 "	45,5 "
Зелено Поље	79 "	35,9 "
Соколовац	105 "	35,5 "
Каранац	173,5 "	34,1 "

Овде смо навели само један део добара која су остварила далеко веће приносе од просечних приноса који су били постигнути на пољопривредним добрима у Хрватској. Слична ситуација била је и код осталих култура, на пример код ражи, шећерне репе итд.

Тако исто је и у Србији извештан број пољопривредних добара успео (у току 1956) да оствари приносе који су били знатно већи од просечних приноса остварених у овој републици. На пример, 31 пољопривредно добро у ужој Србији остварило је следеће максималне приносе по хектару: пшенице 20,7, јечма 28, овса 25, кукуруза 53, шећерне репе 229, кромпира 100 метарских центи, итд. (12).

Међутим, ако би нам просечни приноси појединих култура постигнути на нашим пољопривредним добрима могли, посматрано у целини, унеколико изгледати задовољавајући када их упоређујемо са приносима постигнутим на имањима земљорадничких задруга или инокосних власника, — онда то никако не би могао бити случај ако бисмо ове приносе упоредили са просечним приносима постигнутим у другим земљама. Као базу за ова упоређења нећемо узети приносе из 1954, пошто је ова година била у климатском погледу непогодна, него ћемо узети период од 1949 до 1952. Ако, на пример, упоредимо приносе пшенице и јечма који су били остваривани на пољопривредним добрима у наведеним годинама и који су већ исказани у табели на страни 185 и исте упоредимо са општим просечним приносима који су остваривани у појединим земљама у периоду од 1934 до 1938 и од 1950 до 1952, што се види из ниже наведених по-

(11) Подаци Савеза пољопривредно-шумарских комора ФНРЈ.

(12) Билтен Удружења пољопривредних производних предузећа НР Србије, бр. 1/1956, с. 15.

датака, онда тек можемо у пуном обиму да сагледамо колико су ниски приноси на нашим пољопривредним добрима, и то на добрима која су, према приликама код нас, сразмерно технички најбоље опремљена, са најбољим кадровима, итд. (13).

Просечни принос пшенице и јечма и просечна млечност крава у појединим европским земљама у периоду од 1934 до 1938 и од 1950 до 1952

	принос пшенице (у мет. центама по хектару)		принос јечма (у мет. центама по хектару)		млека по крави годишње (у хиљада литара)	
	1934-1938	1950-52	1934-38	1950-52	1934-38	1950-52
Холандија	30	36	28	33	3,5	3,8
Белгија	27	33	26	32	3,2	3,6
Велика Британија	23	27	21	25	2,5	2,8
Западна Немачка	22	27	21	26	2,5	2,7
Источна Немачка	22	22- (а)	21	18- (а)	2,5	2,3
Швајцарска	24	27	19	25	2,8	3,0
Ирска	23	24	25	25	1,8	2,0
Шведска	24	20	21	23	2,4	2,9
Норвешка	20	19	20	21	1,7	2,2
Чехословачка	17	19- (б)	17	16- (б)	1,9	1,5

Напомена: (а) 1948-1950; (б) 1948-1951.

Из ове табеле видимо да већина европских земаља остварује много веће приносе пшенице и јечма по хектару него наша пољопривредна добра. Па чак и земље које имају несравњиво лошије природне услове за производњу житарица, на пример, Шведска, Норвешка, Западна Немачка, Ирска, Швајцарска, итд., остварују далеко веће приносе по хектару него што смо ми успевали да остваримо на нашим пољопривредним добрима.

У горњој табели приказана је такође и просечна млечност крава у појединим европским земљама. Ако упоредимо податке о просечној млечности крава на пољопривредним добрима изнете у табели на стр. 184 са овим подацима, онда можемо да видимо да смо и у овом погледу у великој мери заостали. Једино се пољопривредна добра у Хрватској и Словенији са 2.605 и 2.250 литара годишње по крави донекле приближавају европском просеку из периода од 1950 до 1952.

Као што се из свега може видети, приноси које су досад остваривала пољопривредна добра били су недовољни и ниски. Продуктивност рада на њима била је углавном слаба. Приноси које су остваривала пољопривредна добра били су незадовољавајући чак и онда када се имају у виду посебне околности под којима ова добра раде, на пример, нужност да она производе ратне врсте семенске робе, да одгајају посебне врсте приплодне стоке, да врше поједине опите у вези са применом нових метода рада и у вези са прилагођавањем појединих култура посебним климатским и осталим условима, што све чини неопходним да се на пословање ових газдинстава не може гледати само са уског становишта рентабилитета. Продуктивност рада на пољопривредним добрима показала би се свакако још и нижом када бисмо имали статистичких података на основу којих бисмо могли да упоредимо цену коштања појединих:

производа на овим добрима са ценом коштања и рентабилитетом производње уопште на приватним и задружним газдинствима.

Посматрајући у целини досадашњи рад пољопривредних добара може се уочити да она великим делом још нису успела да одговоре оним задацима који су им били постављени после Другог светског рата. У њих су улагана знатна финансиска и материјална средства, она су била сразмерно боље опремљена пољопривредним машинама и инвентаром и имала су више услова за успешан рад него задружна и приватна газдинства. Па ипак, при свем том, она углавном још нису успела да постану угледна газдинства и да успешно интервенишу на нашем тржишту пољопривредних производа. Напротив, она су често радила са губицима а продајне цене њихових производа биле су понекад једнаке или и више од цена пољопривредних производа индивидуалних сељака или задруга.

III. — Да би пољопривредна добра могла повећати продуктивност рада и да би могла одговорити својим многоструким задацима, неопходно је потребно решити неке основне проблеме који засад коче њихов рад и онемогућавају њихов напредак. Разуме се да постоји читав низ тешкоћа и нерешених питања која на овај или на онај начин ометају повећање продуктивности рада на пољопривредним добрима. Међутим, ми сматрамо да је потребно задржати се нарочито на некима од њих, и то с обзиром на њихову важност, као и с обзиром на чињеницу да од успешног решавања истих зависи решавање и осталих питања.

На првом месту велики број пољопривредних добара није ни приближно изграђен онако како би то било неопходно за савремену рационалну и високо продуктивну пољопривредну производњу. У овом погледу стоје углавном добро само пољопривредна добра основана пре Другог светског рата. Тако на овим добрима вредност основних средстава за производњу износи преко 300.000 дин. по једном хектару, док просечна вредност основних средстава по хектару на осталим пољопривредним добрима износи у Хрватској 180.000, а у Србији тек 90.896 дин. Ситуација у овом погледу још је тежа на пољопривредним добрима основаним после маја 1953, где ова вредност достиже свега око 70.000 дин. по хектару. У ужој Србији међутим вредност основних средстава на тзв. новим пољопривредним добрима износи свега 47.000, а на некима од њих чак само 13.000 дин. по хектару.

Пољопривредна добра основана пре 1941 имају повољније услове рада пошто располажу најважнијим економским и осталим зградама и разним уређајима, имају углавном заокружене и груписане поседе на којима су спроведени потребни мелиорациони радови и изграђена мрежа путева и прилаза. Ова добра су у малој мери оптерећена ануитетима, а у неким случајевима код њих је повезана производња са прерадом основних аграрних сировина и пољопривредних производа (на пример располажу кланицама, млекарама, ку-

делъарама, постројењима за производњу шпиритуса, шећеранама, итд.) (14).

Нажалост, ово није случај са највећим бројем пољопривредних добара у Југославији. На пример, у ужој Србији и на Косову и Метохији било је у 1955 252 добра. Од тога су само 33 добра спадала у тзв. стара добра, а сва остала, или 88% од укупног броја добара, основана су после 1953. Скоро сва ова добра формирана су на земљи бивших сељачких радних задруга. Она врло често немају никаквих грађевинских објеката и уопште су врло лоше технички опремљена. Иако су она по правилу добила економска дворишта бивших сељачких радних задруга са одговарајућим привредним зградама, ипак се те зграде због неподесне локације највећим делом не могу успешно и рационално користити (15). Због свега тога ће бити потребно да се уложе велики напори и знатна финансиска средства да би се ова добра, основана после 1953, могла у довољној мери изградити и оспособити за ефикасну и рентабилну производњу.

Један од даљих проблема пољопривредних добара који омета подизање продуктивности рада јесте и проблем механизације. У првом делу овог написа већ смо навели податке о броју трактора којим су располагала пољопривредна добра у току 1955. Ако имамо у виду укупне површине обрадиве земље пољопривредних добара, онда овај број трактора не би био тако мали. По њему бисмо ми онда, барем што се тиче пољопривредних добара, спадали у земље које нису на последњим местима у погледу механизације пољопривреде. Али, као што је познато, није једино број трактора одлучујући чинилац за процењивање степена механизације пољопривреде у једној земљи. Наш тракторски парк на пољопривредним добрима је у великој мери дотрајао. Пољопривредна добра Србије, на пример, имала су почетком 1955 у раду 2.064 трактора. Само 49,4% ових трактора било је старо испод 5 година, док је 34,1% било старо од 5 до 10 година, а 16,5% чак и преко 10 година (16). Слична ситуација била је и у осталим народним републикама.

Међутим, није само дотрајалост трактора била једна од слабих страна машинског парка наших пољопривредних добара. Постојећи трактори припадају великом броју типова и марака, што у знатној мери отежава њихово одржавање, набавку резервних делова, итд. Према подацима Савезног завода за статистику на дан 31 децембра 1955 било је на пољопривредним добрима 10 разних типова трактора, при чему није узет у обзир већи број марака заступљених са мањим бројем трактора (17). Поред тога, на пољопривредним добрима се у великој мери осећа недостатак одговарајућих прикључних машина и справа, због чега се с једне стране постојећи трактори не користе у довољној мери, а с друге стране баш због недостатка тих машина

(14) Извештај Анкетне комисије, с. 3 и 13; Билтен Удружења пољопривредних производних предузећа НР Србије, бр. 1/1956, с. 3.

(15) Билтен Удружења пољопривредних производних предузећа НР Србије, с. 1—3.

(16) Извештај Анкетне комисије, с. 15.

(17) Индекс Савезног завода за статистику, бр. 10/1956, с. 46.

обављају се ручним радом и такви послови који би се могли обављати пољопривредним машинама. Разуме се да све ово снижава продуктивност рада на пољопривредним добрима.

Интересантно је у вези са овим навести неке податке о стању машинског парка на пољопривредним добрима до којих је дошла једна анкетна комисија Савезне народне скупштине. Из извештаја ове комисије види се да је, на пример, Фабрика мотора у Раковици последњих година продала у Србији 1.600 трактора типа „Ансалдо”, рађених према италијанској лиценци, а да притом није обезбедила производњу резервних делова. Зато данас око 50% тих трактора није у употреби, пошто је због недостатка таквих делова немогућно на њима извршити потребне оправке. У вези са овим додаје се да се стари трактори које смо својевремено добили преко УНРРА-е данас боље користе од нових, и то због тога што поједине велике ремонтне радионице (у Вршцу, Бечеју, итд.) производе за ове старе тракторе резервне делове, док наша домаћа индустрија то није учинила за своју сопствену производњу трактора (18).

Све ово показује да ће убудуће бити неопходно да се наша индустрија пољопривредних машина оријентише на производњу малог броја типова трактора и различитих прикључних машина и да за њих обезбеди и производњу резервних делова, тако да се не би догађало као досад да је сваки трактор, који је био у квару, морао дуго да чека на набавку ових делова.

Досадашњи систем награђивања на нашим пољопривредним добрима није могао да у довољној мери заинтересује раднике за подизање продуктивности рада. Разумљиво је што плаћање по јединици утрошеног радног времена, које је раније било примењивано, није могло да стимулира пољопривредне раднике за веће залагање и за већи успех у њиховом раду. Ни плаћање на основу квантитативних норми на бази акорда такође није могло показати неке ефикасније резултате, и то зато што се, с обзиром на природу пољопривредне производње, квалитет па према томе и успех у раду не виде одмах чим је посао урађен, него тек знатно касније. Због тога се недавно приступило награђивању радника према јединици произведене робе. Притом се за сваку културу на основу раније прорачунатих трошкова за њену производњу у почетку нове економске године склапа посебан уговор са појединим групама радника. У њему се прецизирају права и дужности како појединих група радника тако и управе добра. Свака група се обавезује да на одређеним парцелама и уз употребу средстава за производњу које добија од управе добра, произведе одређене количине производа. Управа добра јој за то плаћа одређену суму новаца. Уколико група већим залагањем и трудом успе да произведе више, онда и сума новца коју она добија за укупну производњу расте не само пропорционално него и прогресивно. Сличан систем организације рада и награђивања треба да се примењује и у сточарској производњи.

(18) Извештај Анкетне комисије, с. 15.

Као што се види, циљ овог система награђивања на пољопривредним добрима састоји се пре свега у томе да се усклади лични интерес појединаца са интересима пољопривредног добра и у крајњој линији целе заједнице. Групе радника које су склопиле са управом добра уговор за гајење одређене културе или за чување одређене врсте стоке имаће интереса да остваре што веће резултате, и то уз што мање материјалне трошкове. Уколико у томе постигну више успеха, утолико ће и њихове зараде бити веће. Пољопривредно добро с друге стране има интереса да плати веће зараде радницима зато што ће то повећање зарада бити резултат веће продуктивности рада и веће производње која се остварује на тим добрима.

Нови систем награђивања на пољопривредним добрима, иако се примењује тек отскора, показао је позитивне резултате. Навешћемо само неке примере у овом погледу. Пољопривредно добро „Мачва“ остварило је у 1956, када је почело примењивати овај систем награђивања, знатно веће приносе по хектару и већу млечност стоке него у претходној години. То видимо из следеће табеле:

	(У метарским центама по хектару)		
	принос у 1955 г.	принос у 1956 г.	просечан принос у целом срезу у 1956
пшеница	18,5	22	8,9
јечам	21	22	9,1
овас	2,5	24,7	10,1
кукуруз	21	30	—
млечност по крави годишње	1.700 литара	3.000 литара	

Овом повећању приноса допринело је и смањивање броја култура које су гајене на овом добру, и то од 15 у 1955 на свега 7 у 1956. Треба додати и то да су ови приноси остварени уз истовремено смањивање броја сталних и сезонских радника.

И на пољопривредном добру „Добричево“ повећала се, благодарети новом систему награђивања, просечна млечност крава за 121 литар, а просечне месечне зараде радника у говедарству порасле су од 7.901 у 1955 на 9.135 дин. у 1956. На добру „Вршачки Рит“ после примене овог система знатно се повећао просечни дневни прираст код тоњених говеда, смањило се број радника, а њихове зараде су се повећале за око 50% у односу на ранији период у коме се плаћање радника вршило на основу радног времена и количине обављеног посла (19).

Нажалост, овај систем из многих разлога није све до данас могао бити примењен на једном великом броју пољопривредних добара. С друге стране и тамо где се он већ примењује запажене су неке негативне тенденције које умањују његову ефикасност. Уочено је, на пример, да нека добра намерно планирају ниске почетне приносе појединих култура да би тако створила прикривене резерве и да би, знатно премашујући тако планиране приносе, својим радницима и службеницима обезбедила што веће зараде.

(19) Подаци Удружења пољопривредних производних предузећа НР Србије.

Да би се обезбедили сви потребни услови за повећање продуктивности рада на пољопривредним добрима биће неопходно потребно не само да се спроведе у живот такав систем награђивања који ће омогућити плаћање пољопривредних радника по крајњим резултатима и ефекту рада, него ће бити нужно да се убудуће што више избегну разна ограничења у погледу висине платних фондова у привредним организацијама уопште па и на појединим добрима. Уколико би се и даље остало при таквим ограничењима, онда би то у крајњој линији дестимулативно деловало на пољопривредне раднике. У вези са овим биће такође потребно обезбедити и више тарифне ставове за поједине врсте послова и самим тим и веће зараде за пољопривредне раднике, и то зато што су те зараде по правилу досад биле веома ниске. На пример у 1955 просечне месечне зараде пољопривредних радника износиле су у динарима:

	у Србији	у Хрватској	у Македонији
у биљној производњи	6.155	7.140	4.022
у сточарству	7.726	7.322	6.152 (20)

И ова чињеница је, уз остале, изазивала велику флукуацију радне снаге на пољопривредним добрима, чиме је у знатној мери отежавано формирање једног језгра стално запослених радника који ће добро познавати природу посла, климатске услове краја у коме се налази дотично добро, педолошке и остале особине тла, итд., што је све значајно и важно за пољопривредну производњу.

И најзад у вези са системом награђивања на пољопривредним добрима увек се мора водити рачуна о специфичним условима под којима се овде ради. Пољопривредна добра су махом удаљена од свих већих градских, па чак и сеоских насеља. Врло често она немају погодних саобраћајних веза, далеко су од здравствених центара, школа и сличних установа, што све чини на њима живот тегобнијим и мучнијим него у другим привредним гранама. Поред тога она, с обзиром на природу свога посла, морају знатним делом да се оријентишу на сезонску радну снагу, а то ствара посебне тешкоће у вези са менталитетом и схватањима радних колектива на овим добрима и умањује ефикасност органа радничког самоуправљања. Због свега тога се мора утолико већа пажња поклонити проналажењу што погоднијих и еластичнијих принципа награђивања који ће допринети повећању продуктивности рада.

Као што је познато, наша пољопривредна добра нису досад у довољној мери користила вештачка ђубрива. Међутим, шира и правилнија употреба истих такође би могла знатно допринети повећању приноса код појединих култура. У овом погледу је веома поучан пример пољопривредног добра „Верушић“ (срез Суботица) које је, уплотребавајући из годину у годину све веће количине вештачког ђубрива, паралелно повећавало и приносе појединих култура. То најбоље видимо из следећих података о употребљеним количинама вештачких ђубрива и оствареним приносима на поменутом добру, као и о броју хектара на којима је вршено ово упоређивање.

	на хектара	употребљено вештачких ђубрива у кг. по хектару			принос по хектару у метарским центима		
		1954	1955	1956	1954	1955	1956
пшеница	204	83,5	213	713	12,7	28,4	31,3
озими јечам	233	83,5	214	713	17,2	35,2	26,7
кукуруз	437	83,5	214	713	19,1	26,5	44,5

Из ових података видимо да је код свих наведених култура, изузев код јечма у 1956, забележен константан и равномеран пораст приноса који углавном стоји у сразмери са повећаном употребом вештачког ђубрива по сваком хектару.

Сличне успехе у овом погледу постигла су још и нека друга пољопривредна добра. На пример, добра „Годомин, „13 мај” и „Панчевачки Рит” после повећане употребе вештачких ђубрива подигла су принос по хектару чак и за 20 до 40% у односу на раније стање (21).

Посебну пажњу требало би обратити спровођењу арондације поседа пољопривредних добара. Потпуно је очигледно да се не може у знатнијој мери повећати продуктивност рада на овим добрима све догле док многа од њих имају неуређене земљишне поседе са великим бројем парцела разбацаним на мањем или већем пространству. Ово је нарочито случај са добрима формираним после доношења Закона о пољопривредном земљишном фонду од маја 1953, а слична ситуација је и на једном делу раније основаних добара. Преимућства груписаних поседа су добро позната па стога није потребно да се посебно излажу, али свакако треба нагласити да се без решења овог питања неће моћи постићи озбиљнији успеси у подизању продуктивности рада и у рационалној организацији производње. Не буду ли предузете потребне мере помоћу којих ће се извршити груписање и боље уређење и мелиорисање поседа пољопривредних добара, и то пре свега оних која су основана после 1953, и која су добила често огроман број по правилу ситних и у великој мери растурих парцела које су раније припадале индивидуалним сељацима, — онда ће се догодити да ће имања оваквих добара служити, како је недавно рекао Владимир Бакарић, за ругло и потсмех сељацима (22), пошто су многа од њих или сасвим запуштена или лоше и немарно обрађена. Зар се, на пример могу очекивати неки значајнији резултати у подизању продуктивности рада и повећању пољопривредне производње када се зна да 242 пољопривредна добра у ужој Србији поседују данас нешто преко 90.000 ха земље која је разбацана у 16.815 парцела, а од њих само 131 добро величине од 100 до 300 ха има 8.319 парцела, при чему је земља појединих од њих разбацана и у више катастарских општина (23).

IV. — Разматрајући проблем продуктивности рада на пољопривредним добрима, додирнули смо и анализирали само неке најосновније елементе који су од значаја за решење овог питања. Сигурно

(20) Извештај Анкетне комисије, с. 21.

(21) Билтен Удружења пољ. произ. предузећа НРС, бр. 1/1956, с. 13.

(22) Владимир Бакарић у говору у Савезној народној скупштини (Основи Друштвеног плана за 1957, Београд, 1956, с. 100).

(23) Билтен Удружења пољопривредних производних предузећа, број 1/1956, с. 1 и 2.

је да овим нису исцрпљене све могућности и све мере које би посредно или непосредно могле допринети решавању овог сложеног и важног питања.

У данашњим нашим условима, када је неопходно потребно унапредити нашу пољопривредну производњу уопште и када су са досадашњим развојем индустрије и осталих грана привреде створени потребни услови за примену савремених агротехничких метода рада, за употребу пољопривредних машина и осталих модерних средстава за рад, пољопривредна добра треба да буду један од основних чинилаца у напретку наше данашње пољопривреде. Иако се већ и сада на пољопривредним добрима води упорна борба за подизање продуктивности рада и повећање приноса, иако су, на пример, као што смо видели раније, ти приноси по правилу већи од приноса на имањима приватних власника и земљорадничких задруга, — све то још увек није довољно. На саветовању посвећеном раду социјалистичких пољопривредних газдинстава Војводине, одржаном половином јануара 1957, истицано је да је у току 1956 на неким пољопривредним добрима постигнут принос пшенице од преко 20 и принос кукуруза од преко 30 метарских центи по хектару, као и да је намужено преко 2.000 литара млека по крави годишње. То је заиста успех према нашим досадашњим веома ниским, „срамотно ниским” приносима, како каже Бакарић у малочас наведеном говору, али то је још увек врло мало према општим просечним приносима који су већ раније били постигнути у другим земљама. Ово нам показује следећа табела о просечним приносима неких најважнијих култура у појединим европским земљама у 1953 (24).

	(у метарским центама по хектару)		
	пшеница	раж	јечам
Швајцарска	25,5	24,7	25,2
Аустрија	23,0	19,1	21,5
Шведска	25,7	22,6	24,9
Велика Британија	30,2	23,9	28,4
Зап. Немачка	27,5	23,5	26,3
Холандија	38,3	25,2	27,1

Слична ситуација је и у погледу кукуруза, кромпира, шећерне репе, итд.

Због свега тога се у будућем раду морамо борити за то да сва наша пољопривредна добра остварују веће приносе него што су чак и они који се данас сматрају довољно великим. Пољопривредна добра имају услове и данас, а убудуће ће их имати све више, да се боре за остваривање и тако високих приноса у ратарству и сточарству о којима се код нас досад није ни мислило. Ако, на пример, за неколико година (две, три или четири године), како тврди Владимир Бакарић (25), можемо очекивати кампању за опште повећање приноса пшенице на преко 40 метарских центи по хектару, а кукуруза на 50 до 60 центи, и ако то не сматрамо нимало нереалним, онда утолико пре треба да верујемо да ће пољопривредна добра моћи пре свих осталих газдинстава код нас да се успешно боре за остварење оваквих резултата у вези са подизањем продуктивности рада.

Др. Велимир Васић

(24) Статистички годишњак ФНРЈ 1956, с. 491, 492.

(25) Владимир Бакарић у наведеном говору, с. 101.